

NEFT EMALI MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ MƏHSULUN MAYA DƏYƏRİ VƏ İNVENTAR QALIĞININ HESABLANMASINDA “XALIS REALİZƏ EDİLƏ BİLƏN DƏYƏR (NRV)” METODUNUN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Daxil olub: 28 iyun 2024-cü il
Qəbul olunub: 18 sentyabr 2024-cü il
Received: 28 June 2024
Accepted: 18 September 2024

Vasif Qaşəmli
doktorant, UNEC
vasifgashamli@gmail.com

Xülasə

Xalis Realizə Edilə Bilən Dəyər (NRV) metodu məhsul maya dəyərinin daha real qiymətləndirilməsinin təmin edilməsində və buna uyğun olaraq da maliyyə hesabatlarının daha dəqiq və iqtisadi reallığı əks etdirməsində ən önəmli hesablama alətlərindən biridir.

Bu tədqiqatın əsas məqsədi neft emalı müəssisələrində məhsulun maya dəyərinin və inventar qalıqlarının hesablanması NRV metodunun effektivliyini qiymətləndirməkdir. Araşdırmanın vəzifələrinə isə NRV metodunun tətbiqinin maliyyə nəticələrinə təsirinin təhlili, onun digər inventar qiymətləndirmə metodları ilə müqayisəsi və neft emalı sektorunun unikal bazar dinamikası üçün uyğunluğunun müəyyən edilməsi daxildir. Məqalənin praktiki əhəmiyyəti onun neft emalı müəssisələrində maliyyə idarəetmə təcrübələrini təkmilləşdirmək potensialında aydın görünür. NRV metodunun tətbiq edilməsi müəssisələrin daha yaxşı qərarların qəbul etməsinə, maliyyə şəffaflığının artırılmasına və mühasibat uçotu standartlarına uyğunluğun təkmilləşdirilməsinə səbəb olur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi NRV metodunun neft emalı sənayesində tətbiqinin hərtərəfli təhlilindədir. Bu sahədə məhdud elmi tədqiqat müşahidə olunur. Bu tədqiqat dəyişən bazar mühitində inventarların qiymətləndirilməsinə yeni perspektiv təklif edərək, empirik məlumatlar və anlayışlar təqdim etməklə boşluğu aradan qaldırır.

Açar sözlər: *Net Realizable Value (NRV) metodu, inventar qiymətləndirilməsi, məhsulun dəyəri, maliyyə hesabatı, maliyyə idarəçiliyi.*

ISSUES OF APPLICATION OF THE "NET REALIZABLE VALUE (NRV)" METHOD IN THE CALCULATION OF PRODUCT COST AND INVENTORY BALANCE IN OIL REFINING ENTERPRISES

Vasif Gashamli
PhD student, UNEC
vasifgashamli@gmail.com

Abstract

The Net Realizable Value (NRV) method is one of the most important calculation tools in providing a more realistic assessment of product cost and, accordingly, financial statements reflect more accurate and economic reality.

The main purpose of this study is to evaluate the effectiveness of the NRV method in calculating product cost and inventory balances in oil refining enterprises. The tasks of the research include analyzing the impact of applying the NRV method on financial results, comparing it with other inventory valuation methods, and determining its suitability for the unique market dynamics of the oil refining sector. The practical importance of the article is evident in its potential to improve financial management practices in oil refineries. Applying the NRV method leads to better decision-making by enterprises, increased financial transparency and improved compliance with accounting standards.

The scientific novelty of the study is in the comprehensive analysis of the application of the NRV method in the oil refining industry, in which limited scientific research is observed. This study fills the gap by providing empirical data and insights, offering a new perspective on inventory valuation in a changing market environment.

Keywords: *Net Realizable Value (NRV) method, inventory valuation, product cost, financial reporting, financial management.*

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА «ЧИСТАЯ РЕАЛИЗАЦИОННАЯ СТОИМОСТЬ (ЧРС)» ПРИ РАСЧЕТЕ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ И БАЛАНСА ЗАПАСОВ НА ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Васиф Гашишли

докторант, UNEC

vasifgashamli@gmail.com

Резюме

Метод чистой реализуемой стоимости (ЧРС) является одним из важнейших инструментов расчета, обеспечивающим более реалистичную оценку себестоимости продукции и, соответственно, финансовая отчетность отражает более точную и экономическую реальность.

Основная цель данного исследования – оценить эффективность метода ЧРС при расчете себестоимости продукции и остатков запасов на нефтеперерабатывающих предприятиях. В задачу исследования входит анализ влияния применения метода ЧРС на финансовые результаты, сравнение его с другими методами оценки запасов и определение его пригодности для уникальной рыночной динамики нефтеперерабатывающего сектора.

Практическая значимость статьи очевидна в ее потенциале для совершенствования практики финансового управления на нефтеперерабатывающих предприятиях. Применение метода ЧРС приводит к более эффективному принятию решений предприятиями, повышению финансовой прозрачности и улучшению соблюдения стандартов бухгалтерского учета.

Научная новизна исследования заключается в комплексном анализе применения метода ЧРС в нефтеперерабатывающей промышленности, в которой наблюдаются ограниченные научные исследования. Это исследование заполняет этот пробел, предоставляя эмпирические данные и идеи, предлагая новый взгляд на оценку запасов в меняющейся рыночной среде.

Ключевые слова: *метод чистой реализуемой стоимости (ЧРС), оценка запасов, себестоимость продукции, финансовая отчетность, финансовый менеджмент.*

Giriş

Sənaye əməliyyatları sahəsində, xüsusən də neft emalı sektorunda xərclərin formalaşdırılması və idarə edilməsi müəssisələrin iqtisadi dayanıqlığını və davamlılığını formalaşdıran əsas sütunlar kimi dayanır. Mürəkkəb proseslər, qeyri-sabit bazar dinamikası və sərt tənzimləyici çərçivələrlə səciyyələnən neft emalı sənayesinin mürəkkəbliyi kimi faktorlar xərclərin müəyyənləşdirilməsinin kritik əhəmiyyətini vurğulayır.

Ölkəmizdə neft emalı sahəsi uzun illər mövcud olsa da, bu sahə üzrə fəaliyyət göstərən müəssisələrdə (hal-hazırda ölkəmizdə yalnız bir neft emalı müəssisəsi fəaliyyət göstərir) məhsulun maya dəyərinin hesablanması üsulları və qaydaları hələ də beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tələblərinə tam cavab vermir. Nəzərə alsaq ki, daxili tələbatın böyük bir hissəsini həmin müəssisələr tərəfindən emal olunan və istehsal olunan məhsullar hesabına ödəyirik, bu səbəbdən də bu mövzunun dərinlən öyrənilməsi, məhsulun maya dəyərinin dəqiq və düzgün formalaşdırılması vacibdir.

Beynəlxalq təcrübədə neft emalı sektorunda ən geniş istifadə olunan məhsul maya dəyəri hesablama metodlarından biri NRV metodudur. NRV hazır məhsulun satış qiymətini təxmin edərək malları tamamlamaq və satmaq üçün tələb olunan məsrəfləri çıxmaqla məhsul maya dəyərini müəyyən etmək üçün istifadə olunan bir üsuldur. NRV metodu inventarın həddən artıq yuxarı qiymətləndirilməməsini və məhsul maya dəyərlərinin real bazar şərtlərini əks etdirməsinə təmin edir.

Neft emalı məhsulları (benzin, dizel, reaktiv mühərrik yanacağı, bitum, koks, yağlar və s.) çox vaxt vahid emal prosesindən yaranır və ortaq xərclər ssenarisi yaradır. Bu xərclərin dəqiq bölüşdürülməsi “maya dəyəri-qiymət-gəlirlilik” təhlili və maliyyə hesabatı üçün çox vacibdir.

NRV metodu bu kontekstdə aşağıdakı səbəblərdən xüsusilə aktualdır:

- Qiymətlər bazarda tələb əsasında formalaşır və cari bazar şərtlərini əks etdirir.
- Hər bir məhsulun potensial bazar dəyəri əsasında ortaq istehsal xərclərinin ədalətli bölüşdürülməsini təmin edir.
- Inventarın mühafizəkar və real dəyərini təmin edir, həddindən artıq qiymətləndirmədən və potensial itkilərdən qaçır.

1. Əsas hissə

Xalis realizə edilə bilən dəyər (NRV) qiymətləndirməsi tətbiq olunma effektivliyinə görə müxtəlif sənaye sahələrində geniş istifadə olunur. Çoxsaylı tədqiqatlar onun tətbiqini araşdıraraq, tez-tez üstünlüklərini və məhdudiyyətlərini vurğulayır. Ümumilikdə bu sahədə olan araşdırmalarda *Chris B. Murphy* tərəfindən 2022-ci ildə "*Investopedia*" jurnalında yazılmış "*İstehsal xərcləri: onlar nədir və onları necə hesablamaq olar*" adlı məqalədə olan bu cümləni ortaq bir nəticə kimi götürmək olar: "İstehsal olunmuş məhsul nə qədər baha satılırsa, onun istehsalı da bir qədər çox xərc tələb edir" [1].

Neft emalı sənayesində NRV maya dəyəri hesablanma metodu digər sənaye sahələri ilə müqayisədə daha geniş tətbiq olunsada, daha az tədqiq olunmuşdur.

M. Roberts və *S. Brown* tərəfindən 2015-ci ildə aparılan tədqiqat neft emalı zamanı NRV maya dəyərini araşdırır və onun emal edilmiş məhsullar arasında birgə xərclərin bölüşdürülməsinə necə kömək etdiyinə diqqət yetirir. Müəlliflərin "*Neft emalı sənayesində xərclərin təxmini və maliyyə təhlili*" adlı kitabında NRV-nin müxtəlif təmizlənmiş məhsulların bazara əsaslanan qiymətlərini əks etdirən xərclərin bölüşdürülməsi üçün ədalətli əsas təmin etdiyi göstərilir [6, s.112].

Bechtel Corporation 2009-cu ildə maliyyə fəaliyyəti haqqında illik hesabatında "*Neft emalı zavodlarının iqtisadi qiymətləndirilməsi*" adlı bir elmi araşdırmada nəşr etdirmişdir. Burada ümumi fikir olaraq deyilir ki, "NRV konsepsiyası potensial xərclərin və bazar dəyişkənliklərinin uçotu ilə neft emalı zavodunun aktivlərinin həqiqi dəyərinin qiymətləndirilməsi üçün çox vacibdir" [5].

Alnoor Bhimani, Charles T. Horngren, Srikanth M. Datar və Madhav V. Rajan tərəfindən 2019-cu ildə çap edilmiş "*İdarəetmə və məsrəflərin uçotu*" adlı kitabda "NRV metodunun alınan fayda meyarlı gəlir və ya satış dəyəri kimi bazar əsaslı üsullara üstünlük verməklə neft emalı üçün sonrakı idarəetmə qərarlarını gözləməyə ehtiyac olmaması, əsaslı ümumi məxrəcdən istifadə edilməsi və sadə olması kimi üstünlükləri vurğulanır" [9, s.197].

Mohamed A. Fahim, Taher A. Al-Sahhaf və Amal Elkilani 2010-cu ildə "*Neft emalının əsasları*" [3, s.87] adlı tədqiqatlarında vurğulanır ki, NRV şirkətlərə neft qiymətlərinin dəyişkənliyini nəzərə alaraq çox vacib olan inventarın həddindən artıq yuxarı qiymətləndirilməsindən qaçmağa kömək edir.

John F. McManus və Anthony D. Smith tərəfindən 2013-cü ildə nəşr edilmiş “*Neft emalı zavodunun xərc strukturu və fəaliyyətin təhlili*” [7, s.60] adlı kitabda neft emalı şirkətləri üçün maliyyə hesabatları kontekstində NRV-nin istifadəsi müzakirə edilir. Müəlliflər hesab edirlər ki, NRV-ə əsaslanan qiymətləndirmələr daha şəffaf və etibarlı maliyyə hesabatlarına gətirib çıxarır ki, bu da investorların inamı üçün vacibdir.

Donald E. Kieso, Jerry J. Weygandt, Terry D. Warfield tərəfindən 2021-cu ildə yazılmış “*Intermediate accounting*” kitabında “məhsul maya dəyərlərinin və dolayısıyla inventarın qiymətinin formalaşmasında tətbiq edilə biləcək ən konservativ metod NRV-dir” [12, 18the, s.492, CPA] deyər vurğulanmışdır. Bu metod sayəsində təqdim olunmuş maliyyə hesabatlarında inventarın qalıq dəyərinin ədalətli və doğru olaraq realizə edilə bilərliyi də əlavə edilmişdir.

NRV dəyərinin hesablanması faydalı olsa da, mövcud metodologiyalarda aşağıdakı bir sıra boşluqlar və məhdudiyyətlər müəyyən edilmişdir:

- Neft qiymətləri çox dəyişkəndir və bu, NRV hesablamalarında əhəmiyyətli dalğalanmalara səbəb ola bilər. Bu dəyişkənlik uyğunsuz xərc bölgüsü və inventar qiymətləndirmələri ilə nəticələnə bilər.
- Birgə məsrəflərin çoxsaylı məhsullar arasında bölüşdürülməsi mürəkkəb məsələ olaraq qalır, xüsusən də məhsulların müxtəlif bazar qiymətləri və istehsal xərcləri olduqda. Mövcud modellərdə çox vaxt müxtəlif və dinamik bazar şəraitində birgə xərclərin bölüşdürülməsinin mürəkkəbliklərini necə həll etmək barədə ətraflı təlimatlar yoxdur.
- Bir çox mövcud NRV modelləri dəqiqliyi və səmərəliliyi artırma bilən böyük verilənlər analitikası və suni intellekt kimi qabaqcıl texnologiyalarla tam inteqrasiya etmir.
- Müxtəlif beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarına uyğunluğu təmin etmək NRV maya dəyərini tətbiq edərkən çətin ola bilər.

Neft emalı məhsullarının maya dəyərinin hesablanması əsas problem emal prosesinin uzun və mürəkkəb olmasıdır. Burada prosesin uzun olması dedikdə son məhsula qədər xam neftin bir çox qurğudan keçməsi nəzərdə tutulur. Məsələn olaraq Aİ-95 Benzini əldə etmək üçün xam neft aşağıdakı istehsal mərhələlərini keçməlidir.

Atmosfer bloku → Benzinin təkrar emalı bloku → Katalitik reforminq qurğusu → Neft ayırma qurğusu → İzomerləşmə qurğusu → Vakuüm bloku → Katalitik krekinq qurğusu → Amin təmizləmə qurğusu → Merox qurğusu → ...

Sxem 1. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda benzin istehsalı prosesi

Digər istehsal prosesləri barədə ətraflı məlumatı *James H. Gary, Glenn E. Handwerk, Mark J. Kaiser* tərəfindən 2007-ci ildə nəşr edilmiş “*Neft emalı: Texnologiya, İqtisadiyyat və Bazarlar*” adlı kitabdan əldə etmək olar [2].

Göründüyü kimi proses digər istehsal sahələrindən fərqli olaraq çox uzun və qarışıqdır. Məhz bu səbəbdən bir çox neft emalı müəssisələri istehsal xərclərinin bölüşdürülməsində NRV metodunun tətbiqinin çox daha effektiv və vaxta qənaət edə bilən üsul olduğu qənaətinə gəlir.

Digər böyük problem isə ortaq məsrəflərdir ki, NRV metodu bu problemi ən effektiv həll edə bilən hesablama alətidir.

NRV maya dəyəri metodunun tətbiqini asanlaşdırmaq üçün məsrəf modelində aşağıdakı bir neçə fərziyyə irəli sürülür:

- Nəzərdən keçirilən dövr ərzində emal edilmiş neft məhsulları üzrə bazar konyunkturunun nisbətən sabit qalacağı güman edilir. Bazar qiymətlərində hər hansı əhəmiyyətli dalğalanmalar həssaslıq təhlili vasitəsilə nəzərə alınmalıdır.
- Müəyyən bir emal edilmiş neft məhsulunun bütün vahidlərinin vahid keyfiyyətə və bazar dəyərinə malik olduğu güman edilir. Məhsulun keyfiyyətindəki hər hansı dəyişiklik təxmini satış qiymətlərinə düzəlişlər yolu ilə aradan qaldırılmalıdır.

Bu fərziyələrə riayət etməklə və müvafiq məlumat mənbələrindən və qiymətləndirmə üsullarından istifadə etməklə, NRV maya dəyəri modelini neft emalı sənayesində etibarlı tətbiq etmək mümkündür.

İlk öncə məhsulların bazar qiymətlərini müəyyən edək. Hər bir emal olunmuş neft məhsulunun təxmini satış qiyməti cari bazar şəraiti və tələb proqnozları əsasında müəyyən edilir. Bazar qiymətləri əmtəə birjalrı, sənaye hesabatları və bazar sorğuları kimi nüfuzlu mənbələrdən toplanır.

Misal olaraq aşağıdakı dörd emal olunmuş neft məhsulunun təxmini satış qiymətlərini aşağıdakı cədvəle əsasən nəzərdən keçirək:

Cədvəl 1. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda istehsal olunan məhsulların satış qiymətləri

Məhsul	Satış qiyməti (azn/ton)
Benzin	700
Dizel	600
Reaktiv mühərrik yanacağı	1000
Atmosfer qazoyl fraksiyası	200
Yandırılan katalitik koks	0

Hər bir məhsulu tamamlamaq və satmaq üçün tələb olunan xərcləri təxmin edək. Bu məsrəflərə adətən daşınma, qablaşdırma, marketinq xərcləri və satılmamış inventarın xaric edilməsi ilə bağlı hər hansı xərclər daxildir.

Misal olaraq hər bir məhsul üçün tamamlama xərclərini aşağıdakı kimi fərz edək:

Cədvəl 2. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodu istehsal olunan məhsulların satış xərcləri

Məhsul	Satış qiyməti (azn/ton)
Benzin	20
Dizel	15
Reaktiv mühərrik yanacağı	25
Atmosfer qazoyl fraksiyası	5
Yandırılan katalitik koks	0

Yuxarıdakı məlumatlardan istifadə edərək, hər bir məhsul üçün NRV aşağıdakı kimi hesablanır:

Cədvəl 3. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda istehsal olunan məhsulların *Xalis Realizə Edilə Bilən Dəyərləri (NRV)*

Məhsul	Hesablama (satış qiyməti – tamamlama xərci)	NRV (azn)
Benzin	700 – 20	680
Dizel	600 – 15	585
Reaktiv mühərrik yanacağı	1000 – 25	975
Atmosfer qazoyl fraksiyası	200 – 5	195
Yandırılan katalitik koks	0	0

Emal prosesində ortaqlar məsrəflər nisbi NRV əsasında müxtəlif emal olunmuş neft məhsulları arasında aşağıdakı addımlar əsasında bölüşdürülür.

İlk öncə xam neftin alınması, emalı və digər istehsal xərcləri kimi məsrəflər də daxil olmaqla, emal prosesi zamanı çəkilmiş ümumi ortaqlar xərclər müəyyən edilir. Ümumiyyətlə, ilk öncə bəzi terminləri dəqiqləşdirməliyik ki, bundan sonrakı hesablamalar üçün işimizi asanlaşdırmaq və daha yaxşı izah vermiş olaq:

- Ortaqlar istehsal məsrəfləri: iki və ya daha çox məhsulun eyni vaxtda istehsalında istifadə olunan və hər bir məhsulla birbaşa izlənilə bilməyən ümumi qurğu və ya xidmətlərin xərcləri.
- Ortaqlar məhsullar: tək xammal girişindən eyni vaxtda istehsal olunan məhsullar.
- Yan məhsul: əsas məhsullarla müqayisədə kəmiyyət və yaxud dəyər baxımından nisbətən az olan ortaqlar istehsal prosesindən əldə edilən məhsullar.
- Tullantı məhsulu: mənfi realizasiya dəyəri olan və təyinatı üzrə istifadə edilə bilməyən məhsullar.
- Ayrılma nöqtəsi: ortaqlar məhsulların fərqli və ayrı məhsullar kimi tanındığı nöqtə.

Misal olaraq fərz edək ki, emal prosesində çəkilən ümumi ortaqlar məsrəflər 1.000.000 manat təşkil edir. Yuxarıdakı nümunədə verilmiş ortaqlar məhsullardan benzin, dizel və reaktiv mühərrik yanacağını əsas məhsullar, atmosfer qazoyl fraksiyasını isə yan məhsul, yandırılan katalitik koks isə tullantı məhsulu kimi qəbul

edək. Ayrılma nöqtəsi məhz 1 milyon manatın paylanmalı olduğu qurğu olsun, yəni bu dörd məhsul da eyni bir qurğudan çıxmış olsun.

Daha sonra çəkili NRV proporsiyaları müəyyən edilir və hər bir məhsulun verdiyi NRV-nin ümumi NRV-ə nisbəti (hər bir məhsulun NRV-ni bütün məhsullar üçün NRV-lərin cəminə bölmək yolu ilə) hesablanır. Ümumi ortaqlar hər bir məhsula onların çəkili NRV nisbətlərinə əsasən bölüşdürülür. Bu, daha yüksək NRV-yə malik məhsulların ortaqların daha çox hissəsini almasını təmin edir.

Daha əvvəl hesablanmış NRV-lərdən istifadə edərək, biz çəkili NRV nisbətləri aşağıdakı kimi hesablayırıq:

Cədvəl 4. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda istehsal olunan məhsulların NRV çəkili

Məhsul	Hesablama (NRV _x /NRV)	NRV (azn)
Benzin	680 / (680 + 585 + 975 + 195 + 0)	0.28
Dizel	585 / (680 + 585 + 975 + 195 + 0)	0.24
Reaktiv mühərrik yanacağı	975 / (680 + 585 + 975 + 195 + 0)	0.40
Atmosfer qazoyl fraksiyası	195 / (680 + 585 + 975 + 195 + 0)	0.08
Yandırılan katalitik koks	0 / (680 + 585 + 975 + 195 + 0)	0.00

Son mərhələ olaraq isə ortaqların müvafiq çəkili əsasında bölürük:

Cədvəl 5. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunun maliyyə hesabatı əsasında xərc bölgüsü

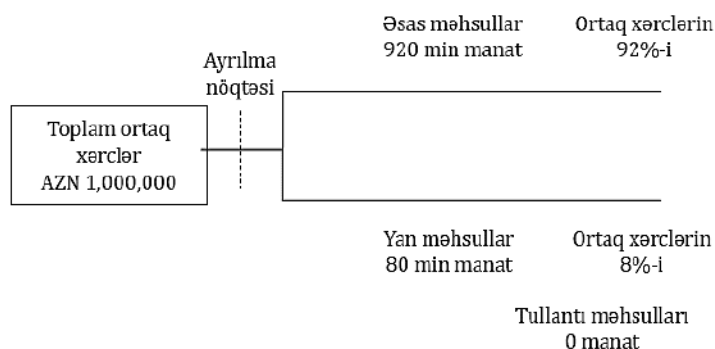
Məhsul	Hesablama (çəki * ortaqlar)	Bölüşdürülmüş xərc (azn)
Benzin	1,000,000 * 0,28	280,000
Dizel	1,000,000 * 0,24	240,000
Reaktiv mühərrik yanacağı	1,000,000 * 0,40	400,000
Atmosfer qazoyl fraksiyası	1,000,000 * 0.08	80,000
Yandırılan katalitik koks	1,000,000 * 0.00	0

Bu addımlar NRV maya dəyərinin hesablanması prinsiplərini məhsulun maya dəyərinin formalaşması prosesinə effektiv şəkildə daxil edir, neft emalı sənayesində xərclərin dəqiq qiymətləndirilməsini və bölüşdürülməsini təmin edir. Beləliklə, yekunda aşağıdakı nəticələri əldə etmiş oluruq.

Cədvəl 6. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda istehsal olunan məhsulların istehsal maya dəyərləri

Məhsul tipi	Məhsul	Satış qiyməti (azn/ton)	Bölünən ortaqlar (min azn)
Əsas	Benzin	700	280
Əsas	Dizel	600	240
Əsas	Reaktiv mühərrik yanacağı	1000	400
Yan	Atmosfer qazoyl fraksiyası	200	80

Tullantı	Yandırılan katalitik koks	0	0
----------	------------------------------	---	---

Sxem 2. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda istehsal olunan məhsulların maliyyə hesabatındakı xərc rəqəminin bölgüsü

2. Təhlil

Neft emalı sənayesində inventarların qiymətləndirilməsi və məhsulun maya dəyərinin formalaşdırılması üçün məlumatlarımıza Xalis realizə edilə bilən dəyər (NRV) metodunu tətbiq etdikdən sonra aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- Hazır məhsulların konservativ, lakin real qiymətləndirilməsini təmin etmişdir. Təxmini satış qiymətlərini nəzərə alaraq və tamamlama xərclərini çıxmaqla, NRV yanaşması inventarın cari bazar şərtlərini əks etdirən səviyyədə qiymətləndirilməsini təmin etdi. Bu, həddindən artıq yuxarı qiymətləndirmə riskini azaltmağa kömək etdi və şirkətin maliyyə vəziyyətinin daha dəqiq təsvirini təmin etdi.
- Məhsul məsrəfləri hər bir emal edilmiş neft məhsulu üçün müvafiq təxmin edilən satış qiymətləri və tamamlama və utilizasiya xərcləri nəzərə alınmaqla hesablanmışdır. Bu məsrəflər neft emalı sənayesində qiymət strategiyaları, gəlirlilik təhlili və qərarların qəbulu üçün əsas rolunu oynayır.

NRV metodunun effektivliyini qiymətləndirmək üçün biz onun nəticələrini digər maya dəyərinin hesablanması metodlarından istifadə etməklə əldə edilən nəticələrlə müqayisə edək.

Tam məsrəf metodu. Bu metod sabit və dəyişən xərclər daxil olmaqla bütün istehsal xərclərinin hər bir məhsul vahidinə bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Bu üsul məsrəflərin hərtərəfli görünüşünü təmin etsə də, xüsusilə bazar şəraiti sürətlə dəyişdikdə, inventarın həddindən artıq qiymətləndirilməsinə səbəb ola bilər. Bunun əksinə olaraq, NRV metodu bazara əsaslanan qiymətlərə diqqət yetirir və yalnız malları tamamlamaq və satmaq üçün lazım olan xərcləri çıxarır, nəticədə inventarın daha konservativ qiymətləndirilməsi aparılır.

Dəyişən məsrəf metodu. Bu metod sabit qaimə məsrəfləri istisna olmaqla, hər bir məhsul vahidinə yalnız dəyişən istehsal xərclərini bölüşdürür. Bu metod vahidə

düşən maya dəyərinin daha tez təyin edilməsini təmin edə bilsə də, o, istehsalla bağlı bütün məsrəfləri nəzərə almır və ümumi xərclərin düzgün qiymətləndirilməməsinə səbəb ola bilər. NRV metodu həm satış qiymətlərini, həm də tamamlama və xaric etmə xərclərini nəzərə alaraq, bütün müvafiq xərclərin nəzərə alınmasını təmin etməklə, xərclərin formalaşdırılmasına daha balanslı yanaşma təmin edir.

Nəticə olaraq neft emalı sənayesində NRV metodunu tətbiq etməklə, şirkətlər cari bazar şərtlərini əks etdirərək ehtiyatlarının dəqiq qiymətləndirilməsini təmin edə bilərlər. Bu, istehsal səviyyələri, inventarların idarə edilməsi və qiymət strategiyaları ilə bağlı daha yaxşı qərar qəbul etməyə imkan verir. Bundan əlavə məhsul xərcləri müxtəlif emal olunmuş neft məhsullarının gəlirliliyinin daha real qiymətləndirilməsini təmin edir. Bu, şirkətlərə yüksək marjlı məhsulları müəyyən etməyə, istehsal proseslərini optimallaşdırmağa və resursları daha səmərəli şəkildə bölüşdürməyə imkan verir. Üstəgəl konservativ yanaşma inventarın həddindən artıq yuxarı qiymətləndirilməsi riskini azaltmağa kömək edir ki, bu da bazar dalğalanmalarının maliyyə hesabatlarına potensial təsirini azaldır. Bu, neft emalı sənayesində maliyyə hesabatlarının sabitliyini və etibarlılığını artırır.

Hal-hazırda ölkədaxili müəssisələrimiz faktiki olaraq “*Tam Məsrəf Metodu*”nu tətbiq edirlər. Bu metodun tətbiqi cari vəziyyət üçün qənaətbəxş olsa da, gələcək dövrlər üçün “*NRV metodu*”nun tətbiq edilməsinə ehtiyacın olduğu açıqdır və bu sahədə kompleks işlər görülməkdədir. Tətbiq olunan proqram təminatı (SAP) isə hər iki hesablama metodunun müqayisəli və eynizamanlı tətbiqinə imkan verir.

3. Nəticə

Nəticə olaraq, neft emalı sənayesində xalis realizə edilə bilən dəyər (NRV) maya dəyəri metodunun tətbiqi məsrəflərin uçotu və maliyyə idarəçiliyi üçün əhəmiyyətli faydalar təklif edir. Inventarın konservativ qiymətləndirilməsi və məhsul xərclərinin dəqiq formalaşdırılması vasitəsilə NRV metodu qərarların qəbulu, risklərin idarə edilməsi və normativlərə uyğunluq üçün dəyərli anlayışlar təmin edir.

NRV metodu inventarın mühafizəkar qiymətləndirilməsini təmin edir, cari bazar şərtlərini əks etdirir və həddindən artıq qiymətləndirmə riskini azaldır.

Təxmini satış qiymətlərini və tamamlama və xaric xərclərini nəzərə alaraq, NRV metodu qiymət strategiyalarını və gəlirlilik təhlilini dəstəkləyən məhsul xərclərinin daha dəqiq təsvirini təmin edir.

NRV-ə əsaslanan maya dəyərinin hesablanması maliyyə hesabatlarının etibarlılığını və şəffaflığını artırır, tənzimləyici tələblərə uyğunluğu təmin edir və investorların inamını artırır.

Bu tədqiqat neft sənayesində məsrəflərin uçotu və maliyyə menecmenti sahəsinə kömək edir. Bundan əlavə məqalədə verilmiş hesablamalar neft emalı sənayesində bu metodun praktiki tətbiqini nümayiş etdirir, onun bazar dəyişkənliyi və xərclərin bölüşdürülməsi mürəkkəbliyi kimi əsas problemlərin həllində effektivliyini vurğulayır. Ümumilikdə isə, bu araşdırma qərarların qəbulu, risklərin idarə

edilməsi və tənzimləmə qaydalarına uyğunluq üçün NRV dəyərinin hesablanması nəticələrinə dair anlayışların təmin edilməsi, neft emalı şirkətlərinə maliyyə göstəricilərinin və rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına kömək etməkdə yardımçı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Chris B. Murphy: "İstehsal xərcləri: onlar nədir və onları necə hesablamaq olar", 2022, Investopedia
2. James H. Gary, Glenn E. Handwerk, Mark J. Kaiser: "Neft emalı: Texnologiya, İqtisadiyyat və Bazarlar", 2007
3. Mohamed A. Fahim, Taher A. Al-Sahhaf, Amal Elkilani: "Neft emalının əsasları", 2010
4. McKinsey & Company Inc., Tim Koller, Marc Goedhart, David Wessels: "Qiymətləndirmə: Şirkətlərin dəyərinin ölçülməsi və idarə edilməsi", 2020
5. Bechtel Corporation: "Neft Emalı Zavodlarının İqtisadi Qiymətləndirilməsi", 2009
6. M. Roberts, S. Brown: "Neft Emalı Sənayesində Xərclərin Təxmini və Maliyyə Təhlili", 2015
7. John F. McManus, Anthony D. Smith: "Neft Emalı Zavodunun Xərc Strukturu və Fəaliyyətin Təhlili", 2013
8. Edward J. Blocher, David E. Stout, Paul E. Juras, Gary Cokins: "Xərclərin İdarə Edilməsi: Strateji Vurğu", 2018
9. Alnoor Bhimani, Charles T. Horngren, Srikant M. Datar, Madhav V. Rajan: "İdarəetmə və məsrəflərin uçotu", 2019
10. Institute of Cost and Management Accountants of Bangladesh (ICMAB): "Bangladesh Cost Accounting Standards (BCAS), Joint Costs", 2023
11. Stoyan Deevski: "Əsas və yan məhsullar üçün orta xərclərin bölüşdürülməsi üsulları", 2016
12. Donald E. Kieso, Jerry J. Weygandt, Terry D. Warfield: "Intermediate Accounting", 2021.